

Saatekirje

Tampereen alueen ihmistieteiden eettiselle toimikunnalle

Tutkimus: Lastensuojelun huostaanotto interventiona – prosessi- ja asianosaisnäkökulma

(Child welfare care orders as interventions – a process view from the inside)

Tutkijat: professori Tarja Pösö, tutkimuksen vastuullinen johtaja
yliopistotutkija, YTT Riitta Laakso
tutkijatohtori, YTT Susanna Helavirta
tutkija Rosi Enroos (vuoden 2014 alusta)
vanhempi tutkija Tarja Heino, VTT (vuonna 2015)

Rahoitus: Suomen Akatemia (2013–2015), Lasten ja nuorten hyvinvointi ja terveys (SKIDI KIDS) – tutkimusohjelma

Pyydän toimikunnalta lausuntoa tutkimushankkeen eettisyydestä. Lastensuojelun huostaanotto interventiona – tutkimushankkeen tavoitteena on tuottaa käytäntöpohjaista seurantatietoa lastensuojelun huostaanoton käynnistämistä prosesseista, sen vaikutuksista ja vaikutusten dynamiikasta sekä merkityksistä huostaanotettujen lasten ja nuorten elämässä. Tiedontuottamisen ohella tutkimuksessa kehitetään menetelmiä huostaanoton seurausten ja huostaanotettujen lasten näkemysten kartoittamiseen.

Asianosaisnäkökulman mukaisesti tutkimuksessa huostaanoton seurauksia tutkitaan sosiaalityöntekijöille suunnatun kyselyn pohjalta ja haastatteleamalla (9-18-vuotiaita) huostaanotettuja lapsia ja nuoria. Tutkimuksessa tiedostetaan alaikäisten ja haavoittavissa oloissa elävien lasten haastatteluun liittyvät eettiset jännitteet sekä sosiaalityöntekijöiden kaksoisrooliin liittyvät eettiset kysymykset. Tutkimussuunnitelmavaiheessa olemme ilmoittaneet rahoittajalle, että hanke viedään eettiseen ennakkoarviointiin. Lisäksi useat suunnitellut tieteellisten artikkelien julkaisijatohot edellyttävät tutkimuseettistä arviointia. Siksi pyydämme toimikunnalta lausuntoa tutkimuksen eettisyydestä.

Hakemukselle ei ole erityistä salassapitotarvetta.

Tutkimuksen vastuullinen johtaja

Professori Tarja Pösö

tarja.poso@uta.fi

050-4336258

Tampereen yliopisto, Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
33014 Tampereen yliopisto

1. Tutkimussuunnitelma ja tiivistelmä

Tutkimussuunnitelma on alun perin laadittu tutkimuksen rahoittajalle eli Suomen Akatemialle vuonna 2012. Kyseistä versiota on muokattu siten, että siitä on poistettu tutkimukseen sitoutuneiden kuntien nimet (korvattu X ja Y) ja tutkijaryhmän nimiä on päivitetty.

Tarja Pösö (PI): Child welfare care orders as interventions – a process view from the inside

(Lastensuojelun huostaanotto interventiona – prosessi- ja asianosaisnäkökulma)

University of Tampere, Finland 1.4.2013–31.12.2015

1.1. Background

In a recent cross-country analysis, Neil Gilbert (2011) compares the figures of out-of-home placements of children with the multi-dimensional index of children's general well-being as analysed by Unicef. The results are somewhat surprising: in those countries which rate highly in the child well-being index the number of out-of-home placements is high. Following this result, one could claim that placing children out of their homes is typical for societies which look best after the well-being of their children and young people.

Finland belongs to those countries which place the highest number of children out of home and are highly ranked in the child well-being index, as do the other Nordic countries. However, despite the obvious statistical link between children's well-being and out-of-home placements, the public image of out-of-home care is poor in Finland. This image is supported by the recent outcome studies based on register based data which demonstrate that those children who had been in care were doing more poorly as young adults than their peers in several areas of life, such as education, employment and health (Heino & Jonsson 2010). The same results are found in similar register-studies carried out in other Nordic countries suggesting that there is a certain dilemma: a high number of children are placed out of home, but the outcome of such interventions does not tend to provide equal opportunities to this vulnerable group. Consequently, there seems to be a dark side in the system response to childhood problems which in literature is termed 'the Nordic child welfare model' (e.g. Gilbert, Parton & Skivenes 2011; Forsberg & Kröger 2011).

However, the poor results of out-of-home placements above are challenged when looking at the implications of out-of-home placements by means of different data. The Finnish study analysing the paths of all the children (N=103) who were taken into care in 2006 in 10 local authorities, using the social workers' qualitative judgements as data, demonstrates that five years in care had considerably improved the children's situations (Eronen 2012a). The threats to children's development and health, which had led to the taking of the child into care had been removed; indeed, the outcome of the intervention was seen as good, if not even very good when compared to the situation at the beginning of the care process. Nevertheless, new challenges for the child's development arose when the child grew up. Methodologically, this study, carried out as part of the present project, 'Longitudinal study on children taken into care in Finland', demonstrates that the practice-based knowledge of the front-line social workers describes the child welfare processes in more detail and variation than the register-based analysis. There are also recent qualitative researches indicating that out-of-home placement may improve young people's sense of security and coping in life independently afterwards. Placement may also serve as a holding community for young people that are excluded from other fields of their everyday lives (Pekkarinen 2010).

1.8. Tutkimuksen tiivistelmä

Tutkimus: Lastensuojelun huostaanotto interventiona – prosessi- ja asianosainäkökulma
(Child welfare care orders as interventions – a process view from the inside)

Tutkimuksen rahoittaja: Suomen Akatemia (2013–2015), Lasten ja nuorten hyvinvointi ja terveys (SKIDI-KIDS) - tutkimusohjelma

Vastuullinen johtaja: professori Tarja Pösö

Tutkimuksen tavoitteena on eritellä lastensuojelun huostaanottoa interventiona, joka vaikuttaa prosessionomaisesti huostaanotettujen lasten elämään. Tutkimuksen keskeisiä tehtäviä on kaksi. Ensinnäkin tutkitaan huostaanoton vaikutuksia, dynamiikkaa ja merkityksiä sosiaalityöntekijöiden ja huostaanotettujen lasten ja nuorten (seuranta)tiedon pohjalta. Toiseksi etsitään, kokeillaan ja kehitetään tiedontuotannon menetelmiä, joita voidaan käyttää huostaanoton jälkeisten prosessien seurantatiedon tuottamiseksi niin lastensuojelun käytännön työtä kuin lastensuojelututkimusta varten.

Huostaanotettujen lasten henkilökohtaisia ja institutionaalisia prosesseja tarkastellaan kuuden ja kahden-toista kuukauden kuluttua huostaanotosta. Tarkastelun kohteena ovat vuonna 2013 kahdessa kunnassa tehdyt huostaanotot. Prosessia koskevaa tietoa kerätään sosiaalityöntekijöiden (joissakin tapauksissa tutkijoiden) ja lasten ja nuorten välisissä haastatteluissa sekä lomakepohjaisesti nojatuen sosiaalityöntekijöiden asiakastyön tietoon ja sitä täydentäviin asiakirjoihin. Sosiaalityöntekijöiden, lasten ja nuorten tietoa kutsutaan tutkimuksessa asianosaistiedoksi. Asianosaistiedon pohjalta rakennetaan kuvaa lasten ja nuorten elämästä sijaishuollossa, lastensuojelun toimenpiteiden kohdentumisesta ja vaikutuksista lasten elämään ja näissä tapahtuvista muutoksista huostaanoton jälkeen.

Tutkimusasetelmaa ohjaa osallistavan tutkimuksen periaatteet, jotka toteutuvat sosiaalityöntekijöiden ja tutkijoiden sekä sosiaalityöntekijöiden ja huostaanotettujen lasten ja nuorten tutkimuskumppanuuteen. Tutkimusasetelman valinta perustellaan ennen kaikkea eettisillä tekijöillä. Asetelma on luonteeltaan etsivä, koska merkittävä osa tutkimuksesta kohdistuu moniäänisen ja monipuolisen tiedontuotantotavan kehittämiseen, kokeilemiseen ja arviointiin.

Aineisto kerätään kahdesta suomalaisesta kunnasta, joiden lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden tiimit ovat sitoutuneet tutkimukseen.

Tutkimustulokset esitellään tieteellisinä artikkeleina ja raportteina. Erityinen huomio kohdistetaan siihen, että hankkeen tulosten pohjalta on esitettävissä tiedontuotantovälineitä tai – malleja lastensuojelun käyttöön. Haastatteluohjeen avulla pyritään vahvistamaan käytäntöä, jossa sosiaalityöntekijät ja lapset yhdessä tarkastelevat huostaanoton käynnistämiä prosesseja, ja lomakepohjaisella tiedontuotannolla ryhmätasoisista tiedontuotantoa sen jatkuvaksi arvioimiseksi, miten huostaanotto vastaa sijoitettujen lasten ja nuorten tarpeisiin.

Suomen Akatemia rahoittaa hanketta jaksolla 2013–2015 osana Lasten ja nuorten hyvinvointi ja terveys (Skidi-Kids)-tutkimusohjelmaa ja sen erityistä syrjäytymisen ehkäisemistä koskevaa osiota. Hankkeen vastuullisena johtajana toimii professori Tarja Pösö ja tutkijoina yliopistotutkija Riitta Laakso, tutkijatohtori Susanna Helavirta, dosentti Tarja Heino (vuonna 2015) sekä vuoden 2014 alusta alkaen tutkija Rosi Enroos.

2. Tutkimuksesta vastaavan arviointi tutkimuksen eettisyydestä

Tietoisuus huostaan otettujen lasten tutkimiseen liittyvistä eettisistä jännitteistä on sävyttänyt koko tutkimushankkeen suunnittelua. On tiedossa, että huostaan otetuilla lapsilla on monia kuormittavia kokemuksia ja siksi tutkimuksen teko ei saisi kuormittaa heitä entisestään. Samanaikaisesti on tiedossa, että tutkimustieto huostaanotosta ja sijaishuollosta on Suomessa ohutta ja satunnaista¹. Vaativaa lastensuojelun päätöksentekoa ja sijaishuollon arkea toteutetaan niin ollen ilman sitä tukevaa tai arvioivaa tutkimustietoa. Tutkimustiedon puutetta voi pitää itsessään eettisenä ongelmana. Tässä jännitekentässä olemme pyrkineet ratkaisemaan tutkimuksen eettisiä kysymyksiä parhaan ymmärryksemme pohjalta ennakkoon.

Tutkimushanketta on alun perin suunniteltu kahden kunnan lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden ja heidän esimiestensä kanssa. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät toimivat tässä hankkeessa tutkimuskumppaneina ja tutkijoina (kysely- ja haastattelulomakkeen muokkaajina) että tutkimuksen tiedon tuottajina lastensuojelun asiantuntijoina (kyselylomakkeiden täyttäjinä ja lasten mahdollisina haastattelijoina). He ovat myös oleellinen portinvartijaryhmä yliopistotutkijoiden ja sijoitettujen lasten välillä (ja samalla suojelevat lapsia yliopistotutkijoilta). Näitä rooleja on neuvoteltu ja ”puhuttu ääneen” mahdollisimman paljon. Erityisesti sosiaalityöntekijöiden kaksoisrooli tutkijoina ja viranomaistyötä tekevinä on keskusteltu tarkasti. Sosiaalityöntekijöiden suuri panos tutkimuksen toteutuksessa on otettu huomioon projektin budjetissa. Siksi tutkimukseen osallistuville työntekijätiimeille on mahdollista maksaa pieni korvaus käytetystä työajasta. Lisäksi tutkimuksen rakenteessa on ns. työpajamalli, joka tarkoittaa sitä, että kuntien sosiaalityöntekijöille ja tutkijoille järjestetään yhteisiä tilaisuuksia koko tutkimushankkeen ajan. Tämä mahdollistaa tutkimustiedon ja lastensuojelun asiantuntijatiedon jatkuvan vaihdon ja tarjoaa molemminpuolisia oppimis- ja palautemahdollisuuksia. Yksittäisistä lapsista tai heidän tilanteistaan ei tilaisuuksissa kuitenkaan puhuta.

Lasten tieto on välttämätöntä tutkittaessa huostaanoton vaikutuksia ja dynamiikkaa. Olemme päätyneet ratkaisuun, että sosiaalityöntekijät tiedustelevat tiettyihin kriteereihin (mm. huostaanoton ajankohta, lapsen ikä, yleinen tilanne) sopivia lapsia haastatteluun (5-10 kummassakin kunnassa) ja samoin he ottavat yhteyttä lasten vanhempiin suostumuksen saamiseksi. Tällä tavalla turhat nimi- ja yhteystiedot eivät tule tutkijoiden tietoon ja lapset ja vanhemmat saavat ensimmäisen yhteydenoton tutulta henkilöltä. Tutkimuksen osallistumisen vapaaehtoisuutta ja merkitystä lastensuojelun asiakkuudessa on selvitetty tiedotteissa ja suostumuslomakkeissa. Koska huostaanoton ja sijoituksen alkuvaiheet voivat olla arkoja aiheita, olemme halunneet tarjota lapsille mahdollisuuden valita haastattelijaksi joko (tutun) sosiaalityöntekijän tai yliopiston tutkijan. Tämä on ratkaisu, joka tuli esiin varsin pian sosiaalityöntekijöiden kanssa käydyissä neuvotteiluissa. On pidetty todennäköisenä, että lapset eroavat sen suhteen, kenen kanssa haluavat käydä haastattelun. Lisäksi haastattelun toteuttamistavassa on paljon joustoa mm. paikan ja teemojen osalta.

Se, että haastattelijoina voi olla sekä tutkijoita että sosiaalityöntekijöitä, on johtanut siihen, että haastattelulomake on muokattu niin, että sen tavoitteet ja sitä ohjaava periaatteisto on näkyvissä kaikille haastattelijaille. Lisäksi on järjestetty koulutustilaisuuksia haastatteluiden toteuttamiseksi. Haastatteluihin liittyvä kaksoisrooli on ollut erityisen pohdinnan kohteena (tutkimushaastattelussa voi tulla esiin asioita, jotka lastensuojelun tehtävän toteuttamisen kannalta ovat oleellisia). Pääsääntöisesti haastattelu on luonteeltaan tutkimushaastattelu ja siksi on sovittu, että siinä esiin tulleita asioita ei kirjata esimerkiksi lasten asiakastietoihin. Jos kuitenkin tulee esiin ongelmallisia asioita (esim. lapsen hyvinvointi ja turvallisuus on vaarantunut

¹ Tutkijoiden lisäksi (esim. Pekkarinen, E. et al. 2013, Yhteiskuntapolitiikka 3/2013) tämä näkemys on esitetty mm. sosiaali- ja terveysministeriön lastensuojelun tilaa arvioivan selvitystyöryhmän mietinnössä ”Toimiva lastensuojelu” (STM raportteja ja muistioita 2013:19).

**TAMPEREEN YLIOPISTO
TAMPEREEN ALUEEN IHMISTIETEIDEN
EETTINEN TOIMIKUNTA**

Lausunto 22/2013 liittyen lausuntopyyntöön 15/2013: ”Lastensuojelun huostaanotto interventiona – prosessi asianosaisnäkökulma (professori Tarja Pösö, yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö)

Päätös/lausunto: Tutkimukseen liittyy useita eettisiä ongelmia, joita suunnitelmassa ja lausuntopyynnössä on yksityiskohtaisesti kuvattu. Toimikunnan käsityksen mukaan nämä ongelmat on riittävästi huomioitu. Toimikunta antaa puoltavan lausunnon, mutta pyytää tutkijoita kiinnittämään erityistä huomiota seuraaviin eettisiin kysymyksiin:

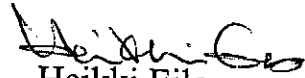
- Sosiaalityöntekijöiden kaksoisrooli voi vaikeuttaa lapsen liittyvien arviointien tekemistä. Toisaalta hän vastaa lapsen/nuoren asioista ja toisaalta on puolueettoman tutkijan roolissa kysymässä huostaanoton vaikutuksia.
- Lapset joutuvat tutkimuksen kannalta eriarvoiseen asemaan riippuen siitä, haastatteleeko heitä sosiaalityöntekijä (tutkijana) vai yliopiston tutkija. Onko lapsilla edellytyksiä tehdä valinta sosiaalityöntekijän ja tutkijan välillä?
- Edellä mainittu asetelma vaikuttaa siihen, että haastateltava lapsi kokee edellä mainitut tilanteet eri tavalla, mikä saattaa vääristää tutkimustuloksia
- Toimikunnan käsityksen mukaan tutkijoiden ja sosiaalityöntekijöiden tulisi etukäteen neuvotella menettelytavoista, joita mahdollisissa ongelmatilanteissa (väkivalta yms.) noudatetaan: sosiaalityöntekijällä lienee velvoite viranomaisena puuttua asiaan ja viedä asiaa eteenpäin (vai onko pelkässä tutkijan roolissa) ja yliopiston tutkija voi harkintansa mukaan ja luvan asianosaiselta itseltään saatuaan viedä asiaa eteenpäin. Mitä seurauksia tällä on lapsen kannalta?

Tampereella
21.10. 2013

Puheenjohtaja

Merk.
Markku Ojanen

Sihteeri

Heikki Eilo